

**SAYLOVOLDI NUTQLARIDA MANIPULYATIV
STRATEGIYALARNING PRAGMATIK TAHLILI****O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI****MUSTAQIL TADQIQOTCHISI****SOBIROVA FERUZA ISLOMJON QIZI**f.sobirova@uzswlu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada saylovoldi nutqlarining lingvopragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor manipulyativ strategiyalarning turli ko'rinishlariga, ularning til vositalari orqali qanday amalga oshirilishiga qaratiladi. Tadqiqotda diskurs va pragmatik tahlil metodlaridan foydalanilib, saylovchilar ongiga ta'sir ko'rsatishning samarali usullari aniqlanadi. Nutqiy manipulyatsiyaning asosiy strategiyalari — auditoriyada “biz” obrazini yaratish, emosional ta'sir ko'rsatish, raqibni obro'sizlantirish, qo'rquv va umid uyg'otish kabi usullar misollar asosida ko'rsatib berilgan. Maqola natijalari siyosiy kommunikatsiyada tilning ta'sirchanlik imkoniyatlarini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: saylovoldi nutqi, manipulyatsiya, strategiya, pragmatika, siyosiy diskurs.

Abstract: This article examines the linguo-pragmatic features of electoral campaign speeches with a special focus on manipulative strategies and their realization through linguistic means. The study applies discourse and pragmatic analysis to reveal effective methods of influencing voters' consciousness. The main manipulative strategies identified include the creation of a collective “we” image, emotional appeals, discrediting opponents, as well as the use of fear and hope. Examples from campaign speeches illustrate how these strategies function pragmatically. The results highlight the persuasive potential of language in political communication.

Keywords: electoral speech, manipulation, strategy, pragmatics, political discourse.

Аннотация: В данной статье рассматриваются лингвопрагматические особенности предвыборных речей, особое внимание уделяется манипулятивным стратегиям и их реализации посредством языковых средств. В исследовании используются методы дискурсивного и прагматического анализа, что позволяет выявить эффективные способы воздействия на сознание избирателей. К основным стратегиям речевой манипуляции относятся создание коллективного образа «мы», эмоциональное воздействие, дискредитация оппонента, а также использование страха и надежды. На примерах предвыборных выступлений показаны прагматические механизмы этих стратегий. Результаты работы подчеркивают убедительный потенциал языка в политической коммуникации.

Ключевые слова: предвыборная речь, манипуляция, стратегия, прагматика, политический дискурс.

Siyosiy nutq – bu jamiyatda hokimiyatni qo‘lga kiritish, uni saqlab qolish yoki kengaytirishga xizmat qiluvchi kommunikativ hodisadir. U tarixiy jarayonlarda ham, zamonaviy siyosiy maydonda ham markaziy rol o‘ynaydi. Ayniqsa, saylov kampaniyalari davrida siyosatchilar tomonidan so‘zlanadigan nutqlar jamiyatni safarbar qilish, muayyan g‘oyalarni ilgari surish va elektoratning qaror qabul qilish jarayoniga ta’sir ko‘rsatishda asosiy vosita sifatida maydonga chiqadi. Saylovoldi nutqlari oddiy informativ maqsadga emas, balki auditoriyani ishontirish va ularning hissiyotlariga bevosita ta’sir qilishga qaratilganligi bilan boshqa nutq turlaridan ajralib turadi. Shu sababli, ularni lingvopragmatik jihatdan o‘rganish, xususan, manipulyativ strategiyalarni tahlil qilish bugungi kunda nafaqat lingvistika, balki siyosatshunoslik, sotsiologiya va psixologiya uchun ham dolzarb masalalardan biridir.

Manipulyatsiya tushunchasi qadimdan mavjud bo‘lsa-da, uning siyosiy nutqdagi ko‘rinishlari ayniqsa XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng miqyosda ilmiy tadqiqotlar mavzusiga aylana boshladi. Chunki bu davrda ommaviy

kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi, televidenie, radio, keyinchalik esa internet va ijtimoiy tarmoqlarning siyosiy jarayonlardagi oʻrni keskin oshdi. Natijada siyosiy yetakchilar auditoriyaga tez, samarali va emotsional tarzda murojaat qilish imkoniyatiga ega boʻldilar. Shu bilan birga, manipulyativ strategiyalar yanada nozik, murakkab va koʻp qatlamli tus oldi. Masalan, oddiy shior yoki vaʼdalar bilan cheklanmasdan, auditoriyaning milliy-madaniy qadriyatlariga, stereotiplariga, ijtimoiy qoʻrquvlariga murojaat qilish amaliyoti keng tarqaldi.

Pragmatika fanida manipulyatsiya maxsus kommunikativ strategiya sifatida oʻrganiladi. Yaʼni, manipulyatsiya faqat soʻz tanlovi emas, balki muloqot jarayonida maʼno va maqsadlarni ongli ravishda yashirish, oʻzgartirish yoki auditoriyani kerakli xulosaga yoʻnaltirish sanʼati sifatida talqin qilinadi. Van Dijk, Fairclough, Chudinov kabi olimlar siyosiy diskursni tahlil qilar ekan, manipulyatsiyani tilning eng kuchli quroli sifatida baholaydilar. Ayniqsa, saylovoldi nutqlarida bu jarayon koʻpincha sezilmas darajada nozik boʻladi: siyosatchi ochiqcha buyruq bermaydi, balki auditoriyani oʻzi xohlagan xulosaga “yetaklab boradi”.

Saylovoldi nutqlarining lingvistik tabiatini tahlil qilar ekanmiz, birinchi navbatda ularning ikki tomonlama vazifasini koʻramiz. Bir tomondan, ular informativ vazifani bajaradi – nomzodning dasturi, maqsadlari, rejalari haqida xabar beradi. Ikkinchi tomondan, ular emotsional va manipulyativ funksiyani bajaradi – yaʼni saylovchini ruhlantiradi, unda umid uygʻotadi yoki aksincha, raqibga nisbatan ishonchsizlik paydo qiladi. Ushbu ikki yoʻnalishning uygʻunlashuvi siyosiy nutqni boshqa janrlardan farqlaydi va uni alohida tadqiqot obʼekti sifatida ajratadi.

Maqolamiz aynan shu manipulyativ strategiyalarning pragmatik tahliliga bagʻishlanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – saylovoldi nutqlarida qoʻllaniladigan manipulyativ strategiyalarni aniqlash, ularning til vositalari orqali qanday ifodalanishini koʻrsatish va bu strategiyalarning auditoriyaga taʼsir mexanizmlarini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Manipulyatsiya tushunchasini lingvistik va siyosiy nuqtai nazardan izoh qilish.

2. Saylovoldi nutqlarida uchraydigan asosiy manipulyativ strategiyalarni tasniflash.
3. Nutqlardan olingan misollar asosida strategiyalarning pragmatik tahlilini berish.
4. Strategiyalarning saylovchilar ongiga ta'sirini aniqlash.

Maqolaning ob'ekti sifatida turli mamlakatlarda o'tkazilgan saylov kampaniyalari doirasidagi siyosiy nutqlar, predmet sifatida esa ularda qo'llaniladigan manipulyativ strategiyalar va ularning pragmatik xususiyatlari tanlandi. Tadqiqotda diskurs tahlili, pragmatik yondashuv hamda lingvostilistik tahlil metodlaridan foydalanildi.

Saylovoldi nutqlarida eng ko'p uchraydigan manipulyativ strategiyalardan biri – bu “biz” obrazini yaratishdir. Siyosatchi “men” emas, balki “biz” degan birlikda gapiradi, bu orqali u auditoriya bilan bir butunligini ko'rsatadi. Masalan, “Biz kelajakni birga quramiz” kabi iboralar nafaqat umid uyg'otadi, balki saylovchini o'zini jarayonning faol ishtirokchisi sifatida his qilishga undaydi. Bu esa pragmatik jihatdan juda samarali manipulyativ vositadir.

Ikkinchi muhim strategiya – emosional ta'sir vositalaridir. Siyosatchilar odatda oddiy, xalqchil so'zlardan foydalanib, hissiy ohangda gapiradilar. Metafora, epitet, ritorik savollar orqali auditoriyaning hissiyotlarini kuchaytiradilar. Masalan, “Bizning kelajagimiz yorqin, ammo oldinda yovuz kuchlar turibdi” kabi qarama-qarshi obrazlar nafaqat hissiy ta'sir, balki manipulyativ effekt ham yaratadi.

Uchinchi strategiya – raqibni obro'sizlantirish. Bunda bevosita haqorat qilinmaydi, lekin ularning faoliyati, qarashlari shubha ostiga olinadi. “Raqibimiz va'da berdi, ammo bajarmadi” kabi iboralar saylovchini raqibga nisbatan ishonchsiz qiladi.

Bundan tashqari, qo'rquv va umid uyg'otish strategiyalari ham keng tarqalgan. Siyosatchi auditoriyani xavf-xatar bilan qo'rqitib, keyin o'zini bu xavfdan qutqaruvchi qahramon sifatida ko'rsatadi. Shu tarzda u saylovchini ongli ravishda emas, balki hissiy reaksiya orqali qaror qabul qilishga yo'naltiradi.

Shunday qilib, saylovoldi nutqlari lingvopragmatik tahlil uchun nihoyatda boy material hisoblanadi. Ularning manipulyativ strategiyalarini o'rganish siyosiy kommunikatsiya mexanizmlarini chuqurroq tushunish, tilning ta'sirchanlik imkoniyatlarini aniqlash hamda saylovchilarning qaror qabul qilish jarayoniga til qanday vositalar orqali ta'sir etishini anglash imkonini beradi. Bu esa nafaqat lingvistika, balki siyosatshunoslik va sotsiologiya fanlari uchun ham muhim ilmiy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqola natijalari, bir tomondan, tilshunoslikda siyosiy diskurs tahlilini yanada boyitadi, ikkinchi tomondan, fuqarolarning siyosiy madaniyatini oshirishga, manipulyativ strategiyalarni tanib olish va ulardan himoyalaniish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin. Chunki har qanday jamiyatda saylovchilar faqat hissiy asosda emas, balki ongli, tanqidiy qarash asosida qaror qabul qilishi demokratik jarayonning barqarorligini ta'minlaydi.

Siyosiy kommunikatsiya va manipulyatsiya konseptlari

1. Pragmatika tushunchasi va uning siyosiy nutqdagi o'rni

Tilshunoslikning pragmatika sohasi til birliklarining nafaqat formal va semantik, balki kommunikativ vaziyatdagi ishlatilish xususiyatlarini ham o'rganadi. Oddiy qilib aytganda, pragmatika – bu “til va uning foydalanuvchilari o'rtasidagi munosabat”ni tadqiq qiladigan yo'nalishdir. U shunchaki so'zlarning lug'aviy ma'nosini emas, balki ular qanday maqsadda, qaysi sharoitda, kim tomonidan va kimga qarata qo'llanilayotganini o'rganadi. Shuning uchun ham siyosiy nutqni tahlil qilishda pragmatik yondashuv eng muhim usullardan biri hisoblanadi.

Siyosiy nutqda pragmatikaning vazifasi – auditoriya va siyosatchi o'rtasidagi kommunikativ jarayonni tushuntirish, siyosatchining til orqali qanday ta'sir mexanizmlaridan foydalanganini aniqlashdir. Masalan, “biz” zamirining ishlatilishi oddiy grammatik hodisa bo'lib tuyulishi mumkin, ammo pragmatik nuqtai nazardan u siyosatchi va auditoriya o'rtasida yaqinlik, hamjihatlik kayfiyatini yaratadi. Demak, pragmatika siyosiy diskursda yashirin niyatlarni ochishga, tilning manipulyativ xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

2. Manipulyatsiya fenomeni va uning ilmiy talqinlari

“Manipulyatsiya” soʻzi qadimiy lotin tilidan kirib kelgan boʻlib, dastlab “qoʻl bilan boshqarish” maʼnosini bildirgan. Keyinchalik bu atama ijtimoiy fanlarda inson ongini yashirin tarzda boshqarish, unga bevosita sezilmasdan taʼsir koʻrsatish jarayonini anglatadigan termin sifatida mustahkamlandi.

Psixologiyada manipulyatsiya insonning qaror qabul qilishiga ongli yoki ongsiz tarzda taʼsir koʻrsatish sanʼati sifatida izohlanadi. Sotsiologiyada esa u ijtimoiy guruhlarini maʼlum siyosiy yoki iqtisodiy maqsadlarga yoʻnaltirish jarayoni sifatida koʻriladi. Lingvistikada manipulyatsiya koʻproq kommunikativ strategiya sifatida tushuniladi, yaʼni bu – til vositalaridan foydalanib, auditoriyani kerakli qarorga olib kelish jarayonidir.

Manipulyatsiyaning muhim belgilaridan biri – u ochiq buyruq emas. Siyosatchi toʻgʻridan-toʻgʻri “meni saylang” deb aytmasligi mumkin, lekin nutqining butun strukturasi, ohangi va tanlangan soʻzlari saylovchini shu qarorga yetaklaydi. Shu bois manipulyatsiyani aniqlash oson emas, u koʻpincha yashirin, bilvosita shaklda namoyon boʻladi.

Ilmiy va amaliy ahamiyati

Ushbu tadqiqot natijalari nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va siyosiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Lingvistik nuqtai nazardan, u tilning pragmatik imkoniyatlarini kengroq ochib beradi. Siyosiy kommunikatsiya nuqtai nazaridan esa saylovoldi nutqlarini tahlil qilish orqali saylovchilarning qaror qabul qilish jarayonini tushunishga yordam beradi. Amaliy jihatdan esa bu natijalar siyosiy nutq madaniyatini rivojlantirish va manipulyatsiyani tanqidiy idrok etish koʻnikmalarini shakllantirishda qoʻl keladi.

Yakuniy xulosalar

Saylovoldi nutqlarida manipulyativ strategiyalar til vositalari orqali samarali amalga oshiriladi.

“Biz” obrazini yaratish, emosional taʼsir, raqibni obroʻsizlantirish, qoʻrqitish va umid uygʻotish eng koʻp qoʻllaniladigan strategiyalar hisoblanadi.

Bu strategiyalar bir-biri bilan uyg'unlashib, auditoriya ongiga kuchli psixologik va ijtimoiy ta'sir ko'rsatadi.

Strategiyalar universalligi global siyosiy kommunikatsiyada o'z isbotini topgan bo'lsa-da, ularning ramziy mazmuni milliy kontekstga moslashadi.

Manipulyatsiyaning qisqa muddatli samarasi yuqori bo'lsa-da, uzoq muddatli oqibatlari ijobiy ham, salbiy ham bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aristotel. *Ritorika*. — Toshkent: Fan, 1992.
2. Van Dijk, T. A. *Discourse and Manipulation*. Discourse & Society, 17(2), 2006.
3. Fairclough, N. *Language and Power*. — London: Longman, 1989.
4. Lakoff, G. *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate*. — Chelsea Green Publishing, 2004.
5. Чудинов, А. П. *Политическая лингвистика*. — Москва: Флинта, 2007.
6. Кара-Мурза, С. *Манипуляция сознанием*. — Москва: Эксмо, 2000.
7. Wodak, R. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. — London: Sage, 2015.
8. Шейгал, Е. И. *Семиотика политического дискурса*. — Волгоград: Перемена, 2000.
9. Chilton, P. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. — Routledge, 2004.
10. Omonov, Q. *Nutq madaniyati va ritorika asoslari*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2015.
11. Yusupov, U. *Pragmatika va tilshunoslik*. — Toshkent: Universitet, 2010.
12. Charteris-Black, J. *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. — Palgrave Macmillan, 2005.
13. Beard, A. *The Language of Politics*. — Routledge, 2000.
14. Crystal, D. *How Language Works*. — London: Penguin, 2006.
15. Бацевич, Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики*. — Київ: Академія, 2004.